

БОГОСЛОВЉЕ

ИЗДАЈЕ ПРАВОСЛАВНИ БОГОСЛОВСКИ ФАКУЛТЕТ У БЕОГРАДУ

Година XIII (XXVIII)

Свеска 1 и 2

Др НЕДЕЉКО Б. ГРГУРЕВИЋ

ПРАВОСАВНИ ЛИТУРГИЧАР Др ЛАЗАР МИРКОВИЋ

Професор др Лазар Мирковић се родио у Пивницама (Бачка) 4. јула 1885. године од оца Јеврема и мајке Милице, рођене Суботић. Основну школу је учио у Вуковару, Новим Карловцима и Сремским Карловцима. У Сремским Карловцима је учио и завршио гимназију са матуром 1902. године. Након завршене гимназије уписује се у Богословију у Сремским Карловцима коју завршава 1906. године. После завршене Богословије студирао је на Теолошком факултету у Черновцима, где је апсолвирао 1908. године и докторирао 16. новембра 1912. године.

По повратку из Черноваца постављен је 22. септембра 1909. године за префекта у Богословском семинару у Сремским Карловцима. После докторирања постаје 1. јануара 1913. године доцент у старој Карловачкој богословији за предмете: литургику и црквенословенски језик, а затим ванредни и редовни професор исте Богословије. Патријарх Лукијан Богдановић је запазио квалитете Лазара Мирковића коме овај највише треба да захвали што је дошло до постављења његовог у Карловачкој богословији. Године 1921. професор Мирковић је постављен за професора Богословије Светог Саве у Сремским Карловцима. Убрзо, 23. маја 1922. године изабран је за ванредног професора литургије на Богословском факултету Универзитета у Београду, а 11. маја 1925. године за редовног професора истог факултета. Интересантно је напоменути да је приликом избора за ванредног професора Богословског факултета у Београду Мирковић био прво биран за редовног професора. Међутим, Универзитетско веће је нашло да би рано било Л. Мирковића изабрати одмах за редовног професора. Требало је да он неко време проведе као ванредни професор и да за то време да још који самосталан рад.

Стога га Савет факултета, уз његов пристанак, овога пута бира за ванредног професора. Ово нам сведочи о критеријуму који је примењиван при избору наставног особља на Београдском универзитету. Овим избором Богословски факултет у Београду је у професору Мирковићу добио ваљаног научног радника, доброг теоретичара и практичара, који се пре тога већ десет година бавио литургијом. Због тога је разумљиво што је кроз три године изабран за редовног професора Универзитета у Београду. На Православном богословском факултету Универзитета у Београду остао је без прекида све до 1952. године када је, по издавању Богословског факултета из оквира Универзитета, пензионисан. Међутим, професор А. Мирковић на истом Факултету, све до смрти, наставља рад као хонорарни професор.

Две године после избора за ванредног професора Богословског факултета у Београду постаје дописни члан Скопског научног друштва, а 1927. године редовни члан Историјског друштва у Новом Саду. Био је и сарадник Археолошког института Српске академије наука. Захваљујући настојањима професора Мирковића отворен је Црквени музеј у Београду чији је управник био од 1938—1941. године. Сарадник је многих научних часописа. Професор Мирковић је био једну годину и управник Универзитетске библиотеке у Београду.

Услед преживелих разних недаћа и жалости, његово здравље је последњих година почело да слаби тако да је, на општу жалост, на дан 23. априла 1968. године заувек заклопио своје уморне очи и тако завршио свој дуги и плодни живот на пољу науке.

* * *

Рад професора Мирковића је вишеструк. Стога, ако би се тај рад хтео приказати макар приближно пажња би се морала концентрисати на четири области: књижевни рад, историја народна и општа, литургија и историја уметности.

Прве две су мање области рада професора Мирковића. Бављење књижевношћу се углавном односи најпре на његове студентске дане, од 1908—1911. а затим и на његов крај живота. Своје књижевне радове објављивао је на страницама „Бранкова кола“ и „Босанске виле“. Овај његов рад је био кратак. А. Мирковић убрзо, прелази на поље науке.

Због тога што је богослужење много значило за религиозни и културни развој Српског народа професор Мирковић се посредно бавио и народном и општом историјом. Кад се зна да је, на пр. само једна грана литургије, црквено песништво, по мишљењу Крумбахер, извршило велику културно-историјску задаћу код народа који су хришћанство примили из Византије,¹ онда је разумљиво да је целокупно православно богослужење такође могло да изврши велику културно-историјску задаћу и донесе плодове на пољу религијске културе код свих народа, па, разуме се, и код нас Срба.² Професор

¹ К. Krumbacher, *Geschichte der Byzantinischen Literatur*, München 1897, 683.

² А. Мирковић, *Литургија у Православном богословском факултету*. Богословље II, Београд 1927, 63.

Мирковић је радио на историји, али се одмах мора нагласити да му тај рад није била главна преокупација. Он је радио онолико колико се историја дотицала његовог рада као литургичара и историчара уметности.

Много већа и много важнија област научног рада професора Мирковића је на пољу литургије и историје црквене уметности. Пуних 55 година он се бавио проблемима из тих области. Све његове расправе и студије, било из области литургије, било из области историје уметности, усмерене су ка објашњењу богослужења. Професор Мирковић научно објашњава богослужење и тиме постаје једно од најзначајнијих имена у области православне литургије.

Разумљиво је што се и пред професором Мирковићем литургија јавила као проблем који треба научно расправити. Јер, литургија је млада наука. Она се до XVIII века обрађивала у склопу пастирског богословља, сматрана је једном од грана пастирског богословља, што је, свакако, ометало њен свестрани развитак. Тек у новије време, са појавом рационалистичких схватања о свету и животу, јавила се потреба за свестранијем и самосталном обрађивању литургије. Стављање под сумњу и негација освећења преко богослужења с једне стране, допринели су да на другој страни литургија добије одговарајуће место међу богословским наукама. Од православних земаља прво и најуспешније се литургија развија у Русији. Код нас се до професора Мирковића мало радило на пољу литургије. Све што је било то су разни чланци у појединим часописима, за које се већином може рећи да су преводи или прерада са руског.³ Само и ти чланци већином нису били литургички; у њима се обично расправљала питања из црквено-пастирске праксе. Тако је тек појавом професора Мирковића развој литургије добио свој пуни замах.

Најзначајнију улогу за формирање професора Мирковића као литургичара има његов професор у Черновицама Т. Тарнавски, који је наследио професора В. Митрофановића. Отуда се утицај великих руских литургичара индиректно пренео и на професора Мирковића. Тај индиректни утицај руских литургичара нашао је плодно тло у професору Мирковићу с којим се наставила плејада великих православних литургичара: Дмитревског, Никољског, Скабалановича, Булгакова, Тарнавског и других. Професор Мирковић је баш стасао онда када је био најпотребнији и својој цркви и православљу уопште.

Професор Мирковић је схватио литургику шире него што су је схватили многи његови претходници, па и његови савременици. Он је схватио да она није само практична, нити само теоретска наука. Без обзира на то професор Мирковић је гледао на литургику као на врло значајну науку практичног богословља и давао јој истакнуто место не само у практичном богословљу него у богословљу уопште и трудио се да је подигне на онај степен који јој с правом припада међу богословским наукама.

Шта је то што чини литургику врло значајном науком и што јој даје истакнуто место међу богословским наукама. Литургија је увек била и јесте жива и животна филозофија православља, тј. испо-

³ А. Мирковић, Литургија I, 45.

ведање вере у химнографијама, иконама и свештенодејству. У окви- рима литургије су дејства (обреди), којима Црква изражава своју веру у вечност, непролазну реалност. Не само да се преко дејства изражава вера у вечност, него се преко њих добија и освећење. У Цркви се непрекидно врши служба искупљења, врши поштовање Бога, просвећење, оправдање и освећење верних, у њој се даје љу- дима Божји дар, донесен од Господа Исуса Христа. Целокупност свих ових облика чини садржину хришћанског православног бого- служења.⁴ Господ Исус Христос је донео осећање људима. Он је наш посредник код Бога Оца (1 Тим 2,5), Он је Наш Првосвештеник (Јевр 5,10, и као такав борави у Својој цркви. Остварењем дела Хри- стовог кроз богослужење, човек остварује своју задаћу овде на зем- љи и тиме крунише сазнање о циљу и задатку свога живота на зем- љи. Значи, ту се теоријско сазнање о вечним вредностима и вера у њих сасвим практикују, вера у Свету Тројицу се, дакле, крунише плодом. Богослужење заиста врши велики утицај на човека, на ње- гов морални и религиозни живот. Прихватајући се бављења литурги- ком, врло одговорног и узвишеног задатка, професор Мирковић је био свестан одговорности и обавезе коју прима на себе. Отуда је разумљиво што се борио и настојао да литургику уврсти међу нај- значајније науке богословља.

Пошто се код нас осећао недостатак доброг уџбеника из литур- гике то професор Мирковић на почетку свога научног рада ради на томе да тај недостатак уклони. Он жури са издавањем уџбеника јер је знао да без доброг уџбеника нема изучавања литургије, да не мо- же бити успешног рада са богословима. За осам година професор Мирковић издаје општи и посебни део литургије, чиме је углавном добијена целина уџбеника. Услед брзине коју је наметнула потреба он не пише оригиналан уџбеник, него на наш језик припрема и до- пуњује литургику професора Василија Митрофановића и Теодора Тарнавског. У овој Литургици има више оригиналности него што сам професор Мирковић у њеном предговору истиче. О томе профе- сор В. Чајкановић у свом приказу на први део Литургије каже: „Г. Мирковић је израдио своје дело према литургици Василија Ми- трофановића и Теодора Тарнавског, бивших професора богословског факултета у Черновицу. У Предговору, који је пун симпатичне скромности, писац се готово извињава што, желећи да својим ђаци- ма да што пре уџбеник, није стигао да изради дело сасвим ориги- нално. У ствари, писац је много оригиналнији но што би се према наслову књиге могло да помисли. Он је у литургику унео све специ- јалности српске православне цркве, израдио неколико сасвим ори- гиналних глава”...⁵ Издавањем општег и посебног дела Литургије про- фесор Мирковић не завршава рад на уџбенику. Он издаје Хеортоло- гију која је недостајала нашим богословима и уопште свим људима који се баве богослужењем и празницима. Са издавањем Хеортоло- гије добијена је целина која је потребна за изучавање литургије. Па ипак стално немирни и вредни професор Мирковић није се могао

⁴ Л. Мирковић, Православна литургија I, 2.

⁵ В. Чајкановић, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, књ. I, 1921, 258—259.

помирити да на крају свога дугог рада не изради литургику која би била оригиналнија од претходне и у коју би унео најновија научна достигнућа. Таква литургика, прерађена и допуњена,⁶ није угледала свет јер се није нашао издавач који би је издао и тиме омогућио да се дође можда до најбоље литургије у православном свету.

Писање Литургије није лака ствар због обимности и разноврсности градива, а и још недовољно обрђених појединих области. Није лако огромни литургички материјал дати у једном систему, када и поједини одељци могу сачињавати науку за себе. И професор Мирковић се суочио са овим проблемом. Стога он каже: „Писање литургије није лака ствар из више разлога. Навешћемо само два од ових. Прво, нису свршени многи претходни радови за њезино писање, затим градиво литургије је веома опсежно. Колико је оно опсежно види се по томе, што поједини одељци литургије могу бити засебна наука. Тако нпр. овај одељак, Хеортологија, је читава једна наука за себе...”⁷ Због овога вероватно да ће проћи дуги низ година док се не појави оригиналнији и бољи уџбеник од уџбеника који нам је приредио професор Мирковић.

Поред уџбеника из литургије професор Мирковић је дао велики број расправа и студија који су значајан допринос литургичкој науци. Међу његовим радовима добар део се односи на тумачење црквенословенских богослужбених текстова, њихово упоређивање са оригиналним богослужбеним текстовима на грчком језику. За такав рад је постојао неисцрпни материјал у нашој Цркви, чијем се откривању и објашњавању професор Мирковић свесрдно посветио. Ово упоређивање текстова са грчким оригиналом, поред литургичког значаја, има и културно историјски значај. Треба се сетити улоге нашег народа међу православним Словенима, после примања хришћанства. Та улога је била значајна како на богослужбеном тако и на културном пољу, јер после примања хришћанства из Византије Срби су од Грка примили писање служби светима, а преко нас је писање служби светима прешло у Русију.⁸ Због великог богослужбеног и историјског блага, које се налази у тим текстовима, и због значајне литургичке и културно-историјске улоге Срба међу православним Словенима, професор Мирковић посвећује добар део живота тумачењу тих текстова, чиме, у исто време обогаћује и литургичку науку код нас.

Друга значајна област рада професора Мирковића је историја црквене уметности. Иако су литургија и црквена уметност посебне дисциплине, те две науке имају много шта заједничко. Темељ црквене уметности је богослужење, као видљиви израз хришћанског вероучења. Она резултира из њега и због тога је професор Мирковић осетио потребу да се као литургичар бави и историјом уметности.

⁶ У предговору другог издања Литургије професор Мирковић каже: „Пошто је ово издање приређено фототипијом, а не ручним слогом, то у њега нису унете никакве допуне”, Београд 1965, V.

⁷ Хеортологија, Београд 1961, 1.

⁸ Е. Голубинский, История Руской церкви I, Москва 1901, 742.

Професор Мирковић је велики радник на пољу црквене уметности уопште, а посебно наше народне црквене уметности. Он проучава обаде, али се више посвећује нашој црквеној уметности. Он тумачи велика дела која су створили познати и непознати мајстори средњег и новог века. Њихово стваралаштво је инспирисано осећањем дужности, љубављу и свешћу да је то њихов подвиг⁹. Ако је уметник био монашко лице, онда је за њега стварање неког дела било подвиг коме се одао, ако ли је пак био laik, онда је то била света дужност којом испуњава дуг према Богу. Свакако да је и ван Цркве постојала уметност. Та уметност међутим није инспирисана вечношћу, оним чиме је била инспирисана црквена уметност, и она је у већини случајева брзо нестајала. Као што је стварање великих дела код нас на пољу црквеног грађевинарства, архитектуре и сликарства била света дужност уметника према Богу, тако је професор Мирковић рад на откривању и тумачењу тих дела схватио као свој дуг и подвиг, и сав се предао томе раду. И не само да је схватио то као подвиг и дужност хришћанина према Христу, него и као обавезу и дужност према своме роду.

За такв рад професор Мирковић је имао све услове: чврсту веру, знање литургије, добро знање црквенословенског, грчког и латинског језика, љубав и вољу за тај посао. На почетку свога рада на пољу црквене уметности он није имао на кога да се угледа, па је био принуђен да сам себи крчи научни пут. Па ипак је у овом своме раду имао среће, јер се могао користити научним искуством професора Владе Петковића. Пут којим је кренуо професор Мирковић у свом раду је теолошко посматрање црквене уметности, при чему је покушао да се стави у улогу уметника, да осети расположење уметника при представљању рајских лепота у овом свету. То га наводи да храм споља и изнутра гледа као најсветији део у овом свету, дом Божји, због чега црквену уметност посматра искључиво литургички, а врло мало историјски. У овоме своме раду има прилике да примени литургику, јер је уметност коју је проучавао у већини случајева створена за богослужење, била је њему подређена. Овакав рад био га је јако окупирао. Временом је сасвим ушао у воде црквене уметности и већи део живота је посветио њеном изучавању. С обзиром да је то шире поље рада литургичара, то не би имали право они који би тврдили да се он бавио више другим стварима а мање литургијом. Сам професор Мирковић одговара на такве, могуће примедбе: „Приликом издања неких својих радова падале су примедбе од личности високог положаја да сам оставио свој предмет литургику и да се бавим туђим предметом: историјом уметности, историјом и т.д. и упућени су ми савети да се вратим свом предмету литургији. Ово пак није тачно и ове примедбе немају места. Старе цркве, иконографија, ситна уметност, минијатуре, морају се прво разумети по својој првобитној намени, са литургичког гледишта... и иконографија и богослужбени предмети су гадиво литургије... А ако се црквене старине проучавају без потребног знања литургије и богословља, погрешке и нетачности су неми-

⁹ Л. Мирковић, Како су стари зографи учили црквено сликарство. Пут, часопис за хришћанску културу I, Београд 1934, 267.

новне¹⁰. Ово је сасвим јасно и тачно речено. Требало је прво извршити пионирски рад на материјалу око себе и на тај начин дати прилог литургичкој науци. То је била дужност и према литургици. Овај рад није био лак, он је био пионирски и освајачки.

Када теолог посматра и проучава црквену уметност он у њој види и осети уметност молитве, уметност гобгослужења. Због тога је она богослужбена уметност, јер је створена за богослужење. Ова уметност се не може одвојити од литургије пошто се само литургијом може тумачити. Значи, она би се могла назвати и литургијска уметност. Она не служи људима него Богу и као такву је не могу успешно тумачити историчари уметности, него литургијари. Мотиви стваралаца црквене уметности могу бити недоступни или потпуно несхватљиви историчарима уметности па је они само формално могу проучавати. За црквену уметност су важније велике идеје и побуде од стила и технике.

У своме раду професор Мирковић је био неуморан. Он највише. Он највише времена проводи на терену, у контакту са материјом коју обрађује. Он не долази само да је види, него и да доживи све што је у вези са пољем његовог интересовања. Он служи у храмовима које проучава. За њега та уметност по својој намени постаје стварност. Он је сагледа у њеј правој намени, осећа њену узвишеност. Он сједињује богослужење с њом, чини их нераздвајним. То је био рад свештенослужитеља. А то је био и рад научника. То је, најзад, био и рад уметника. Уметност Византије, читава православља, према томе и српска црквена уметност, је идеолошка уметност, не само по својим коренима него и по својој функцији¹¹. Такву је професор Мирковић као свештеник доживљавао свим бићем својим.

Професор Мирковић у свом раду тражи и налази апсолутну вредност Бога. Он Га тражи и налази у храмовима, служећи му и откривајући шта су све људи створили за службу Њему. Он зна да се кроз служење Богу постиже освећење људи, што уосталом Бог и захтева од људи. Бог је још у Старом завету захтевао од људи светост: „Будите свети, јер сам Ја свет“ (3 Мој 11, 44—). Али смисао и могућност освећења су потпуно откривени у Новом завету, појавом Сина Божјег, Господа Исуса Христа, када људи постају деца Његова, синови Његови, а међу собом браћа (Мт 5, 3—10; Гал 3, 20; Еф 5, 1). Тиме је човек упућен на право назначење своје, на остварење Царства Божјег у себи и у свету (Мт 6, 22—23), као крајњег циља хришћанског живота на земљи. Полазећи од тога професор Мирковић се почео бавити литургијом, науком преко које ће као јединка Цркве Христове дати највише што може. Што је желео то је и урадио. Он постаје велики теолог-практичар. Бави се проучавањем могућности и пута реализације новозаветног освећења људи.

¹⁰ Литургија у Православном богословском факултету. Богословље II, Београд 1927, 68.

¹¹ Б. Стричевић, О православном схватању иконе. Гласник СПЦ, Београд 1967, 86.

Свим овим што је сада речено даје се, свакако, само бледа слика правог лика професора Мирковића. Јер, име Лазара Мирковића је данас, у целом научном свету познато и најуже повезано уз православну литургику, где он до сада нема премца¹². Такође се може рећи да он данас и на пољу изучавања наше црквене уметности значи много. Све ово је он постигао великим трудом и радом, јер је био пример велике вредноће, енергије и прегалаштва, који су му омогућили да се пробије у врхове православног практичног богословља, да постане један од водећих људи савремене православне практичне теологије.

*
*   *
*

Увиђајући велики значај који имају радови професора Мирковића за нашу историју, историју црквене уметности, а нарочито за литургику, као и у циљу детаљнијег проучавања његовог научног рада, наводимо све његове радове до којих смо могли доћи, по реду којим су објављени:

1. Проповед на Усековање главе Јована Крститеља. Богословски гласник XVIII, Сремски Карловци 1910, 116—121.
2. Проповед на велики Петак. Богословски гласник XXI, Сремски Карловци 1912, 259—268.
3. Зборник црквених песама. Богословски гласник XXV, Сремски Карловци 1914, 78—79.
4. Вереници. Богословски гласник XXV, Сремски Карловци 1914, 164—166.
5. Типик архиепископа Никодима из 1319. Гласник СПЦ, Београд 1946, 180—190.
6. Минологиј Мирослављева еванђеља. Гласник СПЦ, Београд, 1946, 206—207.
7. Патријарх Гаврило велики добротвор Богословског факултета. Гласник СПЦ, Београд 1950, 71—72.
8. Српске задужбине Дечани и Студеница. Гласник СПЦ, Београд 1951, 124—127.
9. Др. Теодор Тарнавски. Богословски гласник XXV, Сремски Карловци 1914, 174—176.
  1. Финале, Бранково коло XIV, Срем. Карловци 1908, 147—149.
  2. Под жигом живота, Бранково коло XV, Срем. Карловци 1909, 310—313.
  3. Кроз алеју, Бранково коло XVI, Срем. Карловци 1910, 260—263.
  4. У сунон, Босанска вила XXV, Сарајево 1910, 113—114.
  5. О светој литургији, од Симеона архиепископа солунског (1429) с грчког превео. Богословски гласник IX, Срем. Карловци 1910, 176—185, 285—292, 448—453 и 529—536.
  6. Оцена књиге др. Николаја Велимировића, Беседе под гором, Београд 1912. Богословски гласник XI, Срем. Карловци 1912, 130—140.

¹² Ч. Драшковић, У спомен протојереја ставрофора др Лазара Мирковића. Гласник СПЦ, Београд 1968, 115.

7. Касија. Из црквеног песништва. Богословски гласник XIII, Срем. Карловци 1914, 1—16.
8. Акатист пресветој Богородици, с грчког превео и протума-чио, Срем. Карловци 1918, 32.
9. Православна литургика, Први опћи део, Срем. Карловци 1918, 322.
10. Православна литургика, Други посебни део, Срем. Карловци 1920, 146.
11. Погребне песме, Срем. Карловци 1920, 32.
12. Преподобна Параскева-Петка. Хришћански живот II, Срем. Карловци 1922, 142—150.
13. На почетку 1922. год. Гласник Српске православне патријаршије, Срем. Карловци 1922, 10
14. Црква Петковица. Гласник Српске православне патријаршије, Срем. Карловци 1922, 102—104, 118—121, 131—133, 151—161, 176—179, 199—202. Сепарат: Срем. Карловци 1922, 49
15. Монахиња Јефимија. Хришћански живот I, Срем. Карловци 1922, 452—459, 529—544, 632—643. Сепарат: Сремски Карловци 1922, 36
16. Чин крунисања у историји. Црква и живот I, Скопље 1922, 349—351
17. Хришћанско-етички и хеортолошки елементи у две народне песме. Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор III, Београд 1923, 141—149
18. Опросно писмо. Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор III, Београд 1923, 231—236
19. Лавсаик. Хришћански живот, Срем. Карловци 1924, 132—135
20. Св. Наум Охридски. Гласник Српске православне патријаршије, Срем. Карловци 1924. Сепарат: Срем. Карловци 1924, 35
21. Св. Бураћ Кратовац. Братство XIX, Београд 1925, 152—167
22. Кирил Пејчиновић, Доситеј Јужне Србије. Братство XIX, Београд 1925, 310—317
23. Молитве пре и после светог причешћа, с грчког превео, Крагујевац 1925, 31
24. Марков Манастир (историја и живопис са орнаментиком), Нови Сад 1925, 51
25. Српска плаштаница монахиње Јефимије у манастиру Путни. Старинар III, Београд 1925, 109—120
26. Мрњачевићи, Старинар III, Београд 1925, 11—41.
27. Још нешто из Марковог манастира код Скопља. Гласник скопског научног друштва I, Скопље 1925, 301—308.
28. Литургика, Други посебни део, Београд 1926, 240.
29. Часни пости у Горском Вијенцу. Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор VI, Београд 1926, 267—270.
30. Богојављенске народне песме. Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор VI Београд 1926, 202—205.
31. Једна фреска из циклуса Чуда св. арханђела Михаила у Леснову. Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор VI, Београд 1926, 265—268.

32. Литургика у Православном богословском факултету. Богословље II, Београд 1927, 62—68.

33. Манастир Дивша. Братство Св. Саве XXII, Београд 1927, 1—15.

34. Нејасне фреске из циклуса Чуда св. арханђела Михаила у Леснову. Гласник Скопског научног друштва III, Скопље 1927, 67—70.

35. Уврштење деспота Стевана Лазаревића у ред светитеља. Богословље II, Београд 1927, 161—177.

36. Милешевска плаштаница молдавског војводе Александра и жене му Роксанде у манастиру Пакри. Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор VII, Београд 1927, 110—136.

37. Манастир Манасија. Издање Народног музеја у Београду „Српски Споменици V“, Београд 1928, 36—56.

38. Из ризнице фрушкогорских манастира. Гласник Историјског друштва II, Нови Сад 1929, 176—194.

39. Из Шидске цркве. Гласник Историјског друштва III, Нови Сад 1930, 272—274.

40. Записи из Мале Ремете. Гласник Историјског друштва III, Нови Сад 1930, 460—463.

41. Крст у ризници цркве Св. Петра у Риму. Богословље V, Београд 1930, 1—13.

42. Рождество твоје и Дјева днес. Братство VI, Сарајево 1930, 191—198 (превод божићњег кондака од Романа Мелода).

43. Анђели и демони на капителима у цркви св. Димитрија Маркова Манастира, Старинар VI, Београд 1931, 1—13.

44. Свети свештеномученик Иринеј, епископ сирмијски. Братство VII, Сарајево 1931, 168—174.

45. Старине фрушкогорских манастира. Посебна издања, књ. III, Историјског друштва у Новом Саду 1931, стр. 78 текста и LXIX табли.

46. Руденица. Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор XI, Београд 1931, 83—112.

47. Das Kreuz in der Schatzkammer der st. Peters- Kirche zu rom. Actes du III-me congrès international d'études byzantines. Athenes 1932. p. 382—383.

48. Die Engel und Dämonen auf den Kapitälern der st. Demetriuskirche des Markosklosters bei Skoplje. Actes du III-me congrès international d'études byzantines, Athènes 1932, 383—388

49. Две плаштанице из XIV столећа у Хиландару. Гласник Скопског научног друштва XI, Скопље 1932, 113—120.

50. Пресвета Богородица Милостива (Јелеуса) у Дечанима, Старинар VII, Београд 1932, 3—4.

51. Икона са записом Божидара Вуковића. Старинар VII, Београд 1932, 127.

52. Иконица са записом монахиње Јефимије у Хиландару. Годишњица Николе Чупића XIII, Београд 1933, 45—49.

53. Новооткривене фреске у Маркову манастиру код Скопља. Гласник Скопског научног друштва XII, Скопље 1933, 181—192.

54. Богослужбене песме Великог петка и Велике суботе. Братство IX, Сарајево 1933, 11—12, 36—42, 63—66, 95—98, 140—147.

55. Како су стари зографи учили црквено сликарство. Пут, ча-
сопис за хришћанску културу I, Београд 1934, 266—268.
56. Скитски устав Св. Саве. Братство XXVIII, Београд 1935,
1—16.
57. Хиландарски типик. Годишњица Николе Чупића, Београд
1935, 188—218.
58. Реликвијари моштију Св. Влаха. Споменик Српске акаде-
мије наука, Београд 1935, 31—57.
59. Опис рукописних богослужбених књига Горње и Доње цр-
кве у Срем. Карловцима. Богословље X, Београд 1935, 313—334.
60. Животи краљева и архиепископа српских од архиепископа
Данила. Српска књижевна задруга, Београд 1935, 308.
61. Хиландарске старине. Старинар X, Београд 1935, 1936,
83—94.
62. Die Byzantinischen Emails. Auf den reliquiaren hl. blasius in
Dubrovnik. Actes du IV-e congrès international des études byzantines,
Sofia, 1936, 272—277.
63. Die Italo — byzantinische Ikoneumalerfamilie rico. Acte du
IV-e congrès international des études byzantines. Sofia 1936, 132—135.
64. Један рукописни апостол из 1926. год. Гласник Скопског
научног друштва XV—XVI, Скопље 1936, 363—365.
65. Старине старе цркве у Сарајеву. Споменик Српске акаде-
мије наука, Београд, 1936, 1—34.
66. Да ли су речи: „мољу по мене хотешчих бити..“ св. Саве,
како то Никодим каже. Светосавски зборник I, Београд 1936,
313—317.
67. Старе српске биографије XV и XVII века. Српска књижев-
на задруга, Београд 1936, 164.
68. Црквене старине из Дечана, Пећи, Цетиња и Праскавице.
Црквени уметнички вез. Годишњак Музеја Јужне Србије I, Скопље
1937, 97—148. (Књига није изашла, али је отштампан сепарат из ове
књиге).
69. Хаљина кнеза Лазара. Уметнички преглед, Београд 1937,
72—73.
70. Црквени уметнички вез. Уметнички преглед, Београд 1938,
298—300.
71. О старим српским златарима. Уметнички преглед, Београд
1938, 362—365.
72. Богородица Млекопитатељица. Богословље XIII, Београд
1938, 14—32.
73. Животи св. Саве и св. Симеона од Доментијана, превео Л.
Мирковић, Београд 1938, 335.
74. Списи св. Саве и Стевана Првовенчаног. Београд 1939, 234.
75. Црквени уметнички вез. Посебна издања Музеја Српске
православне цркве, Београд 1940, 48.
76. И исповести. Црква, календар Српске православне патри-
јаршије, Сремски Карловци 1940, 75—77.
77. Die nährende Gottesmutter (Galaktotrophusa). Atti dell' V
Congresso internazionale di studi Bizantini, Roma 1940, 297—304.
78. О молитви. Црква, календар Српске православне патријар-
шије, Сремски Карловци 1941, 95—97.

79. Нешто о византијском и српским болницама у средњем веку. Библиотека Централног хигијенског завода, Београд 1942, 1—15.

Das Mosaik über der Kaisertür im Narteks der Kirche der hl. Sophia in Konstantinopel. Estratto dagli „Atti dell' VIII Congresso di Studi Bizantini" (Palermo 1951) — Vol. II, 206—217.

81. Ein Typikon des serbischen Erzbischofs Nikodemus. Vom Einfluss Konstantinopels auf den Gottesdienst der serbischen Kirche. Estratto dagli „Atti deli VIII Congresso di Studi Bizantini (Palermo 1951), — Vol. VIII, 429—433

82. Недеља. (Одломак из Хеортологије). Зборник Православног богословског факултета I, Београд 1950, 55—56.

83. Крстовдан. (Одломак из Хеортологије) Зборник Православног богословског факултета II, Београд 1951, 13—20.

84. Божић. (Одломак из Хеортологије). Зборник Православног богословског факултета III, Београд 1954, 33—45.

85. Фрушкогорски манастири данас. Гласник Српске православне цркве, Београд 1947, 142—147.

86. О евхаристији. Календар црква, Београд 1948, 25—28.

87. Миросављево еванђеље. Археолошки институт књ. I, Београд 1950, 53.

88. Икона Богородице у цркви Госпе од Звоника у Сплиту. Старинар I, нова серија, Београд 1950, 47—51.

89. Икона Богородице Одигитрије у Марковом манастиру. Једна енколпија. Нојево јаје у цркви. Слика ждрала на архијерејском столу у цркви манастира Крушедола, Старинар I, нова серија, Београд 1950, 247—249.

90. Фрагмент киворија у цркви светог Трифуна у Котору. Старинар II, нова серија, Београд 1951, 227—280.

91. Манастир Бођани. Археолошки институт, књ. II, Београд 1952, 79.

92. Теодор Крачун, мајер (1781). Нови Сад 1953, Матица Српска. Посебно издање Научног одељења. Секција за ликовну уметност, књ. 3, 71 страна.

93. Димитрије Аврамовић, сликар и писац. Зборник Матице српске, св. 5, Серија друштвених наука, 1953, Сепарат страна 1—20.

94. Троноша, Пустиања, Ковиљача, Липеновић, Крупањ. Археолошки спаменици и налазишта у Србији. I Западна Србија. Српска академија наука, Археолошки институт, књ. II, 80—81, 98—104, 148—149, 152 и 153.

95. Из хартија Јована Симеоновића — Чокића. Зборник Матице Српске за књижевност и језик. Књ. I 1953 (1954), 206—207.

96. Деисис крушедолског иконостаса. Старинар, књ. III—IV, Београд 1952—1953, 93—106.

97. Die Ikonen der christlichen Maler in Jugoslavien und in den serbischen Kirchen ausserhalb Jugoslaviens. Ανατάλον εκ των Πεπραγμενων του θδιέτνουσ Βιζαντινολογικου σνεδριου θεσσαλονικης, Τόμος Α. Αθήναι 1954, 301—328.

98. Староришћанске гробнице у Нишу. Старинар, књч V—VI, Београд 1954—1955, 53—72.

99. Црква у Старом Сланкамену. Зборник Матице Српске, серија друштвених наука, св. 11, Нови Сад 1955, 1—20 (сепарат).

100. Романов типик. Зборник Матице Српске у част академика Николе Радојчића, серија друштвених наука, Нови Сад 1956, 47—60.
101. La nécropole paléochrétienne de Niš. *Arneologia Jugoslavica* II (MCMLVI) 85—100.
102. Иконе и други предмети у цркви св. Илије у Задру. Старинар VII—VIII, Београд 1956—1957, 359—374.
103. Типик архиепископа Никодима. Богословље I (XVI), Београд 1957, 12—19 и год. II, 1958, 69—86.
104. Протопоп Јован, Србин из Кратова, преписивач и минијатор књига (1526—1583). Богословље I, Београд 1957, 23—26.
105. Бакрорез Синајске Горе у Сремским Карловцима. Зборник Матице Српске, серија друштвених наука, Нови Сад, 1958, 1—12.
106. Die Mosaiken des Galla Placidia Mausoleums in Ravenna. Богословље III, Београд 1959, 7—33.
107. Рукописни типичи српскословенске рецензије. Богословље IV, Београд 1960, 3—15.
108. Хеортологија. Историјски развитак и богослужење празника Православне источне цркве, Београд 1961, 320.
109. Да ли се фреске Маркова манастира могу тумачити житијем св. Василија Новог, Старинар XII, Београд 1961, 77—88.
110. Манастир Пустиња. Богословље V, Београд 1961, 85—107.
111. Шта значи мраморни стуб подигнут на месту Косовске битке и шта каже натпис на овом стубу? Зборник Матице Српске за књижевност и језик IX—X, Нови Сад 1961/1962, 5—22.
112. Мало сећање на Лазу Костића. Зборник Матице Српске за књижевност и језик, Нови Сад 1961/1962, 205—206.
113. Мозаици баптистерија Православних S. Giovanni in Fonte у Равени. Богословље VI, Београд 1962, 29—57.
114. Б. Пастернак, Звезда рођења (превод). Мисионар 6, Београд 1962, 247—249.
115. Б. Пастернак, Гетсиманија (превод). Мисионар 2, Београд 1963, 55—57.
116. Мозаици у цркви San Vitale у Равени. Богословље VII, Београд 1963, 53—83.
117. Сећање на Патријарха Лукијана. Гласник СПЦ, Београд 1963, 378—379.
118. О византијским и српским болницама у средњем веку. Гласник СПЦ, Београд, 384—391.
119. Иконе Манастира Дечана. Старине Косова и Метохије II—III, Приштина 1963, 11—56.
120. Да ли је речварљ самелшнљ на крају Мирослављевог еванђеља име? Зборник Матице Српске за књижевност и језик XI, Нови Сад 1963, 33—42.
121. Мозаици архиепископске капеле у Равени. Богословље VIII, Београд 1964, 33—46.
122. Уметнички облик и постанак црквеног песништва, Богословље IX, Београд 1965, 151—164.
123. Иконе на Ријечи, у Пули и Пероју. Старинар XIII—XIV, Београд 1962—1963, 293—310.

124. Икона Пресвете Богородице цркве св. Марка. Гласник СПЦ, Београд 1966, 61.

125. У одбрану еп. Еуфразија китора базилике у Поречу. Гласник СПЦ, Београд 1966, 186—194.

126. Мозаици равенских базилика. Зборник радова Византолошког института књ. IX, Београд 1966, 257—293.

127. Прилог проучавања сликарства Теодоре Крачуна. Гласник СПЦ, Београд 1967, 10—18.

128. Уметнички облик и постанак црквеног песништва Православне цркве. Гласник СПЦ, Београд 1968, 30—37.

129. Сатана говори. Београд 1968, 76.

*Радови у рукопису.*¹³

1. Живот св. Саве од Теодосија јеромонаха, стр. 1—150.

2. Минијатуре у антифонарима Н, С, Ф, Г, Е) и градџалима (А, В, Д,) манастира св. Фрање Асиског у Задру.

3. Ман. Јошаница, Ивковић, Томић, Ман. Сланци, Велики Крчимир. Доње Драговље, Ниш, Белије код Ниша, Ман. Студеница, Испосница Студеничка, Врх, Палеж, Срећење код Ушћа.

4. Аутобиографија (стр. 25). Рукопис чува Матица Српска.

5. Препис тиника архиепископа Никодима.

6. Иконе Далмације.

7. Опис рукописа манастира Дечана. Дело има 750 страна текста и 400 табли са сликама, цртежима и фотографским снимцима.

*

* * *

Прегалаштво и незимерна воља да да што више својој Цркви и своме народу још више осветљавају лик професора Мирковића. Био је одани син своје Цркве и свога народа. Њега ни највеће невоље и трагедије нису могле одвојити од циља којим је пошао. Када се само сетимо да је у највећем напону свога стваралаштва изгубио оба двоје своје деце тек постаје јасно колико јака и одлучна личност је био професор Мирковић. Можда је он и у раду тражио утеху за оба двоје своје деце изгубљених у последњем рату. Само и једино рад му није могао дати утеху. Одговор треба потражити у његовој личности као следбеника Христовог, још више као свештеника Његовог. Њега је крепио не само рад као рад, него рад у Цркви Христовој, због чега ће како би рекао свети апостол Павле, примити „венац славе који неће увенути“ (1 Петр 5, 4).

Професор Мирковић је био вољен и поштован. Својим радом он је то заиста и заслужио. Око педесет генерација својих ученика он је оспособио за рад у Цркви. Заиста професор Мирковић је могао мирно отићи из овога свега, јер је његов рад уродио добрим плодом. На крају се може рећи и то да се професор Мирковић добро одужио и својој Цркви и своме народу и своме факултету, јер је од дарованих му пет талената стекао десет. Због свега овога заслужује нашу велику захвалност.

¹³ Хеортологија, 314—315.

ZUSAMMENFASSUNG

Dr. Nedeljko B. Grgurević

Der Orthodoxe Liturgiker Dr. Lazar Mirković

Nach kürzeren biographischen Angaben, aus welchen ersichtlich ist, wo der orthodoxe Liturgiker, Dr. Lazar Mirković (1885—1968), ehemaliger Professor an der Theologischen Fakultät in Beograd, geboren wurde und aufgewachsen ist, als auch, wo er studiert hat, gibt der Verfasser eine vollkommene Bibliographie der Werke von Lazar Mirković an, mit dem Rückblick auf seinen Erfolg und seine Bedeutung in dieser theologischen Wissenschaft.

Der Name des Professors. L. Mirković ist heute, in der gelehrten Welt, wohlbekannt und mit der orthodoxen Liturgik verknüpft, auf welchem Gebiet er bis heute keinen Mitbewerber hat. In seinem ganzen Tun hat er den absoluten Wert des Gottes gesucht und ihn gefunden. In erster Reihe, suchte er den Gott in Gottestempeln, wo er Ihn auch findet, indem er Ihm dient und erörtert, was die Menschen geschaffen haben, um Ihm zu dienen. Er hat gewusst, dass durch das Dienen dem Gott, die Einweihung der Menschen erzielt wird. Und dadurch ist ein jeder Mensch an seine richtige Bestimmung, an die Erzielung der Heiligkeit und der Vollkommenheit und an die Verwirklichung des Himmelreiches Gottes, in ihm selbst, wie auch in der Welt angewiesen. Deshalb befasst sich Professor L. Mirković mit dem Durchstudieren der Möglichkeiten und der neutestamentlichen Einweihung der Menschen.

РЕЗЮМЕ

Д-р Неделько Б. Гргуревич

ПРАВОСЛАВНЫЙ ЛИТУРГИСТ Д-р Лазарь Миркович

После кратких биографических данных, сообщающихся когда и где родился, рос и учился Д-р Лазарь Миркович (1885—1968), бывший профессор литургики Православного Богословского факультета в Белграде, автор приводит и полную библиографию работ Д-ра Лазаря Мирковича, подчеркивая его успехи и значение в данной богословской науке.

Имя профессора Д-ра Л. Мирковича, в наши дни, пользуется широкою известностью в научном мире, и тесно связано с наукой православной литургики, на поле которой он не имеет себе равных. Работой всей своей жизни он ищет и раскрывает абсолютную ценность Божества. Он Бога, прежде всего, ищет и находит в храмах, служа Ему, и раскрывая все то что создали люди для служения Ему. Он лично знал как служением Богу освящается душа человеческая. — А этим самым каждому человеку указывается путь к его истинному призванию и цели, к стяжанию святости и совершенства, к созиданию Царствия Божия в себе и в мире. Исходя из этого профессор Д-р Л. Миркович исследует и изучает возможности и реализации освящения человечества святостью.